

Kinek nincs ma bankszámlája Magyarországon?*

Horn Dániel – Kiss Hubert János

A tanulmány egy reprezentatív mintára alapozva azt vizsgálja, hogy a regionális és településtípussal kapcsolatos változók mellett a demográfiai (nem, kor), társadalmi (végzettség, jövedelem) és munkaerőpiaci jellemzők (munkanélküliség, közsféra), illetve az egyéni preferenciák (kockázatvállalás és türelem) milyen összefüggésben állnak azzal, hogy a válaszadónak van-e bankszámlája vagy bankkártyája. A szerzők azt találják, hogy az, hogy valaki a közsférában dolgozik vagy nem, és a neme nem befolyásolja a bankszámla- és bankkártya-tulajdonlást, míg a preferenciák hatása függ a szolgáltatástól. A többi változó (életkor, iskolázottság, jövedelem, munkanélküliség) hatása a várakozásoknak megfelelő és szignifikáns külön-külön és akkor is, ha egyszerre veszik őket számításba. Az elemzés megmutatja, hogy a regionális és a településtípussal kapcsolatos hatások is jelentősek.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: D14, G2, G4

Kulcsszavak: bankszámla, bankkártya, kockázatvállalás, pénzügyi beilleszkedés, szociodemográfiai jellemzők, türelem

1. Bevezetés

Elfogadott tény, hogy a pénzügyi szolgáltatások makrogazdasági szinten segítik a gazdasági fejlődést (*Jayaratne – Strahan 1996; Levine 2005; Beck et al. 2007*). Például az elektronikus fizetési módok elterjedése elősegítheti a gazdaság növekedését, többek között a társadalmi költségmegtakarítás által (*Bergman et al. 2007; Gresvik – Haare 2009*).¹ Egyéni szinten a pénzügyi szolgáltatások igénybevétele sok eset-

* A jelen kiadványban megjelenő írások a szerzők nézeteit tartalmazzák, ami nem feltétlenül egyezik a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontjával.

Horn Dániel tudományos főmunkatárs a KRTK Közgazdaságtudományi Intézetében, valamint docens az ELTE TáTK Közgazdaságtudományi Tanszékén. E-mail: horn.daniel@krtk.mta.hu

Kiss Hubert János tudományos főmunkatárs a KRTK Közgazdaságtudományi Intézetében, valamint adjunktus az ELTE TáTK Közgazdaságtudományi Tanszékén. E-mail: kiss.hubert.janos@krtk.mta.hu

A tanulmány alapjául szolgáló kutatást az Emberi Erőforrások Minisztériuma által meghirdetett Felsőoktatási Intézményi Kiválósági Program támogatta, a Budapesti Corvinus Egyetem „Pénzügyi és Lakossági Szolgáltatások” tématerületi programja (20764–3/2018/FEKUTSRAT) keretében.

A magyar nyelvű kézirat első változata 2019. június 15-én érkezett szerkesztőségünkbe.

DOI: <http://doi.org/10.25201/HSZ.18.4.3554>

¹ Turján et al. (2011) számításai alapján Magyarországon a korszerűbb, például készpénzt kevésbé használó fizetési rendszer a GDP 0,4 százalékára rügó társadalmi költség megtakarításával járna.

ben előmozdítja a megtakarítások növelését (Dupas – Robinson 2013; Brune et al. 2016), segíti a vállalkozások elindítását (Pitt – Khandker 1998; Augsburg et al. 2015; Banerjee et al. 2015a; Tarozzi et al. 2015), továbbá a kockázatok és vészhelyzetek (rossz termés, munkahely elvesztése, egészségügyi problémák) kezelését (Karlan et al. 2014; Cai 2016; Cole et al. 2017).² Akik nem rendelkeznek bankszámlával vagy bankkártyával, ezen hasznokat sem élvezhetik.

Az előzők alapján érthető, hogy az egyéni, illetve háztartási szinten túl miért fontos közpolitikai cél az alapvető pénzügyi szolgáltatások használatának, azaz a pénzügyi beilleszkedésnek (financial inclusion) előmozdítása. A G20 országok (így az Európai Unió országai is) 2017-ben Baden-Badenben elkötelezték magukat a pénzügyi beilleszkedés világszintű előmozdítása mellett, a Világbank pedig meghirdette a Universal Financial Access 2020 kezdeményezést. Számos országban találhatóak egyedi kezdeményezések is. Magyarországon például a kormányzat a *Pénzügyi tudatosság fejlesztésének stratégiájában* a hét fő célkitűzés egyikeként a pénzügyi beilleszkedés is kiemelt szerepet kapott.³

A pénzügyi beilleszkedés kapcsán a Világbank Global Findex adatbázisa kiváló kiindulópont, ugyanis a legtöbb országot illetően rengeteg adatot tartalmaz a témában. Ezt az adatbázist lekérdezéses felmérések segítségével állították elő, melynek során a legtöbb országban 1 000 (a nagyobbakban több) főt kérdeztek meg pénzügyi kérdésekről. Eddig háromszor mérték fel világszinten a pénzügyi beilleszkedést, a legutóbbi 2017-ben történt. Az adatbázis alapján készült jelentésből (Demirguc-Kunt et al. 2018) kiderül, hogy a pénzügyi kirekesztettség mögött állhat az, hogy a) a hitelintézet túl messze van, b) a szolgáltatás túl drága, c) hiányoznak a szükséges dokumentumok, d) nem bíznak a hitelintézetekben, e) vallási okok miatt nem bankolnak, f) nincs pénzüg, amit beraknának a bankba, g) a családban másnak van számlája, és h) nincs szüksége pénzügyi szolgáltatásra.

Ezen felmérés alapján kiderül, hogy Magyarországon 2017-ben a lakosság 75 százalékanak volt bankszámlája, 6 százalékpontnyi különbség van férfiak és nők között, illetve 12 százalékpontnyi különbség van a leggazdagabb 60 százalék és a legszegényebb 40 százalék között a bankszámla-tulajdonlást tekintve. Az adatokból az is látszik, hogy a korral, az iskolázottsággal és az aktív munkaerőpiaci jelenléttel nő a bankszámla-tulajdonlás valószínűsége.⁴ A fejlett országokban a bankszámla-tulajdonlás aránya magasabb (Euroövezet: 95 százalék, USA: 93 százalék), mint nálunk. Bár a világ átlagánál (63 százalék) jobb a magyar adat, a környező országok közül

² Demirguc-Kunt et al. (2017) és Karlan – Morduch (2010) remek betekintést nyújt az irodalomba. Fontos megjegyezni, hogy a pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés nem minden esetben javít egyértelműen a háztartások és vállalkozások helyzetén. Számos tanulmány nem talált pozitív hatást (például Kaboski – Townsend 2012; Dupas et al. 2018), illetve a hatásokat csupán mérsékeltnak értékeli (Banerjee et al. 2015b).

³ Az OECD National Strategies for Financial Education: OECD/INFE Policy Handbook további hasznos információkat tartalmaz a pénzügyi kultúrára vonatkozó nemzeti stratégiákról (OECD 2015).

⁴ A Világbank honlapján elérhetőek az egyéni szintű adatok is, amelyek a pénzügyi szolgáltatások igénybevételén túl információt adnak nemről, korrról, végzettségről, jövedelmi kvintilisről, illetve a munkaerőpiaci helyzetről.

számosban a hazainál kedvezőbb a helyzet (Csehország: 81 százalék, Horvátország: 86 százalék, Lengyelország: 87 százalék, Szlovákia: 84 százalék, Szlovénia: 98 százalék). Mivel az utóbbi, hasonló utat bejárt és hasonló fejlettségű országokban magasabb a pénzügyi beilleszkedés, ez arra utal, hogy ezen a téren valószínűleg lehet előrelépni.

A világbanki felmérés mellett a jelen tanulmány több ponton közös vonásokat mutat *Ilyés és Varga (2015)* munkájával, akik a magyarországi pénzforgalmi szokásokat vizsgálták szintén reprezentatív kérdőíves minta segítségével, és kitértek arra a kérdésre is, hogy milyen szociodemográfiai jellemzők írják le leginkább azon háztartásokat, melyek nem rendelkeznek bankszámlával vagy bankkártyával. Az adataik alapján a lakosság 76 százaléka rendelkezett bankszámlával, míg a bankkártyát illetően ez a szám 72 százalék. Azt találták, hogy 50 éves korig magas a bankszámla- és a bankkártya-lefedettség (90 százalék körüli), de az idősebb korosztályokban alacsonyabb a pénzügyi beilleszkedés. Ezen idősebb korosztályokban a bankkártya-tulajdonlás elmarad a bankszámla-birtoklástól. A végzettségnek is jelentős a hatása, a magasabb végzettségűek körében magasabb az átlagos lefedettség. Míg a 8 általánossal vagy kevesebb iskolázottsággal rendelkezőknek még a fele sem rendelkezett bankszámlával vagy bankkártyával, és a szakmunkásképzőt végzetek is az országos aránynál kisebb mértékben birtokoltak bankszámlát és bankkártyát (72 százalék és 67 százalék), addig az érettségivel rendelkezőknél ezek a számok már meghaladták az országos átlagot (88 százalék és 86 százalék). A legmagasabb lefedettséget a diplomával rendelkezők között figyelhetjük meg (96 százalék és 95 százalék). A jövedelem és a bankszámla- és bankkártya-birtoklás között pozitív az összefüggés, azonban a hatás a vártnál kisebb, ugyanis a legalacsonyabb jövedelmi csoportokban is csak kissé marad el a lefedettség az országos átlagtól. A településtípust tekintve a lefedettség a községben élőkénél a legalacsonyabb, magasabb értékeket figyelhetünk meg a városban élőkénél, míg a lefedettségi értékek a megyeszékhelyeken és Budapesten élők körében volt a legmagasabbak. A munkaerőpiaci státuszt illetően az aktív munkavállalók körében a legmagasabb a lefedettség, míg a nyugdíjasok és a munkanélküliek értékei az országos átlag alatt voltak. Mivel ezen hatások összefügghetnek, ezért a szerzők logisztikus regressziós elemzéssel igyekeztek megtalálni, hogy mely jellemző(k)nek van a legnagyobb hatása. Azt találták, hogy az említett változók mind fontosak a bankszámla- és bankkártya-tulajdonlás megértésében, hatásuk akkor is szignifikáns, ha a többi változót figyelembe vesszük. Azon válaszadókat, akik nem rendelkeztek bankszámlával vagy bankkártyával, megkérdezték az okokról. A leggyakoribb válasz (90 százalék) nem tartotta szükségesnek ezeket a pénzügyi szolgáltatásokat, mások a magas költségeket jelölték meg (bankszámla esetén a válaszadók 25 százaléka, bankkártya esetén 19 százaléka). A hitelintézetekkel szembeni bizalmatlanságot (10–11 százalék), illetve vélt biztonsági kockázatokat (3–4 százalék) kevesen jelölték meg.

Jelen tanulmányban a 2017 elején felvett TÁRKI Omnibusz felmérés adataira támaszkodunk. A világbanki adatbázishoz képest az *Ilyés és Varga (2015)* tanulmány adatbázisa gazdagabb, a jelen tanulmányban használt adatbázis pedig még több változót tartalmaz. Konkrétan van információnk a válaszadók kockázati és időpreferenciáról, illetve arról is, hogy a magánszektorban dolgoznak-e, vagy a közszférában. Mint majd bemutatjuk, várakozásaink alapján ezen változók is befolyásolhatják a bankszámla- és bankkártya-tulajdonlást. A tanulmány fő kérdése az, hogy ki nem veszi ma igénybe Magyarországon az alapvető pénzügyi szolgáltatásokat, amit mi a lakossági folyószámla és a bank- vagy hitelkártya tulajdonlásával mérünk.

A következő részben az adatokat és a hipotéziseinket mutatjuk be, majd a harmadik részben előbb leíró statisztikák, majd regressziós elemzés segítségével az eredményeinket prezentáljuk, végül levonjuk a következtetéseket.

2. Adatok és hipotézisek

A TÁRKI Omnibusz felmérése 2017 első negyedévében egy ezerfős, nemet, kort, iskolai végzettséget és településtípust tekintve reprezentatív mintát vett fel a 18 évnél idősebb lakosság körében. A minta alaposan felméri a válaszadók demográfiai (kor, nem), gazdasági és társadalmi (iskolai végzettség, jövedelem, munkaerőpiaci státusz, lakóhely) helyzetét. Most röviden bemutatjuk a legfontosabb változókat.

Az iskolai végzettséget egy kilencfokú skálán méri az Omnibusz felmérés, mely a kevesebb, mint 8 általánostól az egyetemig terjed. A deskriptív részben ezt a kilenc kategóriát használjuk, azonban a regressziós elemzésben átalakítottuk ezen változót egy olyan változóvá, amely az iskolában töltött éveket méri.⁵

A felmérés a jövedelemnél rákérdez mind az egyéni, mind a háztartási jövedelemre. A válaszadók mindkét szinten megadhatták a nettó jövedelmet, illetve a becsült jövedelmet. Utóbbi esetben a megadott tartományok (20 ezer Ft vagy alatta, 21–40 ezer Ft, 41–70 ezer Ft, 71–100 ezer Ft, 101–150 ezer Ft, 151–200 ezer Ft, 201–300 ezer Ft, 301–500 ezer Ft) közül kellett kiválasztani, hogy melyikbe esik az ő jövedelmük. Mind egyéni, mind háztartási szinten jóval többen adták meg a nettó jövedelmet, mint a becsült jövedelmet. Főleg tartós fogyasztási javakra, illetve ingatlantulajdonra vonatkozó kontrollváltozók segítségével az összes válaszadóra képeztük a kétfajta jövedelmet imputálással. A háztartási szintű jövedelemre kevesebben (456-an) adtak választ, mint az egyéni szintű jövedelemre (722). Az egyéni és háztartási jövedelem azonban erősen korrelál, a korrelációs együttható 69 százalék, és 66 százalék a nettó és a becsült jövedelem esetén, és a kapcsolat szignifikáns ($p < 0,0001$, mindkét eset-

⁵ A kevesebb mint 8 általános kategóriához 6 évet rendeltünk, míg a többi kategóriához az elvégzéshez szükséges legrövidebb időtartamot.

ben). A leíró statisztikáknál, illetve a regresszióban az egyéni szintű nettó jövedelmet és imputált értékeit használtuk.

A munkaerőpiaci státusz esetében két dimenziót vizsgálunk. Egyrészt, hogy van-e munkája a lekérdezéskor a válaszadónak, másrészt, hogy a közsférában dolgozik-e, mivel utóbbiról is van információnk. Ezen változó bevonását az elemzésbe az a feltételezés indokolta, hogy a köz- illetve a magánszférában dolgozók eltérő mértékben kapják fizetésüket utalással bankszámlára.⁶ Pontosabban azt vártuk, hogy a közsférában dolgozók túlnyomó része bankszámlára kapja a fizetését, szemben a magánszférával, ahol ez a gyakorlat kevésbé elterjedt. Ez pedig ahhoz vezethet, hogy a közsférában való foglalkoztatás önmagában magyarázza a nagyobb fokú bankszámla-birtoklást, függetlenül egyéb változóktól.

A lakóhelynek is két aspektusát vizsgáltuk. Egyrészt azt, hogy a válaszadó melyik régióban él, másrészt a településtípust. Utóbbi négy kategóriát tartalmaz: Budapest, megyeszékhely, város, község.

Ezenkívül vannak adataink a válaszadók kockázati és időpreferenciáiról, amit a TÁRKI a szerzők kérésére mért fel. A kockázati preferenciákat egy hipotetikus kérdés segítségével mérték fel. A válaszadónak arról kellett döntenie, hogy ha kapna 10 000 Ft-ot, akkor annak hány százalékát tenné fel egy olyan szerencsejátékra, amiben 50 százalék eséllyel megduplázza a feltett összeget, és ugyanekkor valószínűséggel elveszíti azt. *Sutter et al. (2013)* is ezt a tesztet használta, ami alapjaiban megegyezik *Gneezy és Potters (1997)* befektetési játékával, amit gyakran használnak a kockázati attitűdök mérésére (lásd például *Charness – Gneezy 2012; Crosetto – Filippin 2016*). A szerencsejátékra feltett összeg a kockázatvállalás természetes mértékének tekinthető. Azaz minél nagyobb arányt fordítana szerencsejátékra a válaszadó, annál inkább hajlandó kockázatot vállalni. Az időpreferenciát *Falk et al. (2018)* alapján öt, egymással összefüggő, mostani és későbbi pénzösszeg közötti választás segítségével mértük fel. A válaszadónak például arról kellett döntenie, hogy ma szeretne 10 000 Ft-ot, vagy egy hónap múlva 15 500 Ft-ot. A válasz függvényében az utóbbi összeget változtattuk úgy, hogy öt kérdés segítségével fel lehessen nagyjából mérni azt, hogy a válaszadónak a mai 10 000 Ft mekkora egy hónap múlva megkapható összeggel egyenértékű. A két összeg hányadosa (10 000 Ft/Ft egy hónap múlva) megadja a válaszadó diszkonttényezőjét, vagyis azt, hogy hogyan értékeli a jövőt a jelenhez képest. Az irodalomban az utóbbi időben türelmeként kezdtek hivatkozni erre a preferenciára. Minél nagyobb ez a hányados, annál türelmesebb az egyén. A preferenciák vizsgálatát az indokolja, hogy a mikroökonómia alapján a korlátok és lehetőségek mellett az egyének döntéseit preferenciáik határozzák meg. Ezzel összhangban az utóbbi években egyre hangsúlyosabb lett a preferenciák szerepének

⁶ *Demirguc-Kunt et al. (2018)* is felhívja a figyelmet arra (ld. 3. fejezet), hogy ha a közsférában dolgozók bankszámlára kapják a fizetésüket, akkor ez jelentősen befolyásolhatja a bankszámla-tulajdonlásban tapasztalt eltéréseket az országok között.

vizsgálata. A bevezetésben már említettük, hogy a pénzügyi eszközök használata és a pénzügyi beilleszkedés nagyban segítheti a kockázatok és vészhelyzetek kezelését, így azt várhatjuk, hogy a kockázati attitűd kapcsolatban állhat az alapvető pénzügyi szolgáltatások igénybevételével. Számos közelmúltbeli tanulmány vizsgálja a türelem és a felhalmozási döntések, azon belül is a pénzügyi döntések kapcsolatát. *Sutter et al. (2013)* például bemutatja, hogy Ausztriában a türelmetlenebb fiatalok kevesebbet takarítanak meg. *Bradford et al. (2017)* pozitív kapcsolatot talál a türelem és megtakarítások között egy reprezentatív USA-mintán. *Falk et al. (2018)* azt találja, hogy ez az összefüggés világszinten is fennáll.⁷ A bemutatott eredmények alapján úgy véltük, hogy a türelem is összefügghet a pénzügyi beilleszkedéssel. Konkrétan azt várjuk, hogy a türelmesebb egyének (akik kevésbé diszkontálják a jövőt), többet takarítanak meg, így azt várjuk, hogy ők inkább igénybe veszik a pénzügyi szolgáltatásokat, mint türelmetlenebb polgártársaik.⁸ Fontos megjegyezni, hogy a preferenciák hathatnak a többi változóra is, például a türelmesebb egyének magasabb végzettséggel rendelkezhetnek.⁹ A regressziós elemzésben azonban figyelembe tudjuk venni ezen közvetett hatásokat a fenti változók bevonásával, és így megvizsgálhatjuk, hogy ezen közvetett hatásokon túl is van-e hatása a preferenciáknak az alapvető pénzügyi szolgáltatások használatára.

A felmérésben két kérdés vonatkozott az alapvető pénzügyi eszközökre: van Önnek / Önöknek lakossági folyószámlájuk?, illetve van Önnek / Önöknek bankkártyájuk vagy hitelkártyájuk?¹⁰ A kérdésekből látszik, hogy a megfigyelt egység nem egyértelmű, összerosódik az egyéni és a háztartási szint. Nem is cél, hogy ezt pontosan elkülönítsük, ugyanis a pénzügyi beilleszkedés szempontjából nem az a lényeges, hogy az egyénnek legyen bankszámlája vagy bankkártyája, hanem az, hogy a szűk környezetében legyen ilyen egyén.¹¹

Első lépésként megvizsgáljuk, hogy a világbanki elemzés, illetve az *Ilyés és Varga (2015)* tanulmány eredményeit látjuk-e a mi adatainkon, azaz találunk-e különbséget az alapvető pénzügyi eszközök használatában a nem, kor, végzettség, jövedelem, munkaerőpiaci státusz és településtípus alapján. Azt várjuk, hogy ezen változókat tekintve mi is a Világbank felméréséhez, illetve az *Ilyés és Varga (2015)* tanulmányhoz hasonló eredményeket kapunk. Sem a Világbank, sem *Ilyés és Varga (2015)* nem vizsgálja annak a hatását, hogy valaki közszférában dolgozik-e, illetve egyik tanulmány sem foglalkozik a preferenciák hatásával. Tanulmányunk így hozzájárul

⁷ Megemlítendő, hogy egyes tanulmányok (például *Chabris et al. 2008*) nem találnak összefüggést a türelem és pénzügyi döntések között.

⁸ *Horn – Kiss (2019)* ugyanezen adatokat felhasználva azt találja, hogy a türelem szignifikáns mértékben hat a megtakarítási döntésekre, még akkor is, ha számos tényezőt (például demográfiai jellemzők, végzettség, jövedelem) figyelembe veszünk.

⁹ Lásd például *Golsteyn et al. (2014)* vagy *Horn – Kiss (2019)*.

¹⁰ Az egyszerűség kedvéért a tanulmányban a folyószámla helyett a bankszámla, míg a bank- vagy hitelkártya helyett szimplán a bankszámla elnevezést használjuk.

¹¹ *Ilyés – Varga (2015, 4.1.-es rész)* is ugyanígy járnak el.

a meglévő irodalomhoz, és megmutatja, hogy ezen változók fontosak-e annak megértésében, hogy kinek van bankszámlája, illetve bankkártyája.

Az előzőeken túl megvizsgáljuk, hogy regionális különbségek hatnak-e arra, hogy a válaszadó igénybe veszi-e az alapvető pénzügyi szolgáltatásokat. Például előfordulhat, hogy gazdagabb régióban még a szegényeknek is van bankszámlájuk, míg szegényebb régiókban nincs. Az előző megfontolások alapján azt várjuk, hogy találunk regionális különbségeket, és a gazdagabb régiókban magasabb lesz az alapvető pénzügyi szolgáltatások igénybevétele, *ceteris paribus*.

3. Eredmények

3.1. Leíró statisztikák

A felmérés alapján a válaszadók 82,9 százaléka rendelkezik bankszámlával, és 83,2 százaléknak van bankkártyája. A nők / férfiak 83,1 / 82,7 százaléknak van bankszámlája, míg a bankkártya esetén ezek a számok 83,6 / 82,7 százalék.¹²

Az 1. táblázat azt mutatja, hogy a bankszámlával, illetve bankkártyával nem rendelkező (Nincs elnevezésű oszlop), illetve rendelkező (Van elnevezésű oszlop) egyének milyen jellemzőkkel bírnak, és az ezen jellemzőkben tapasztalt eltérés statisztikailag számottevő-e.

1. táblázat								
Különbségek alapvető pénzügyi eszközökkel rendelkező és nem rendelkező egyének között								
	Bankszámla				Bankkártya			
	Nincs	Van	Különbség	Szignifikancia	Nincs	Van	Különbség	Szignifikancia
Nő (%)	56%	57%	-1%	0,87	55%	57%	-2%	0,70
Életkor	58,33	47,99	10,34	0,00	60,68	47,60	13,07	0,00
Iskola (év)	10,11	12,24	-2,13	0,00	10,26	12,20	-1,94	0,00
Jövedelem (ezer Ft)	101,4	136,3	-34,9	0,00	99,6	136,3	-36,7	0,00
Dolgozik (%)	23%	71%	-48%	0,00	22%	71%	-49%	0,00
Közszféra (%)	33%	27%	6%	0,17	35%	27%	8%	0,05
Türelem	0,79	0,81	-0,02	0,20	0,77	0,81	-0,04	0,00
Kockázat (%)	30%	40%	-10%	0,00	30%	40%	-10%	0,00

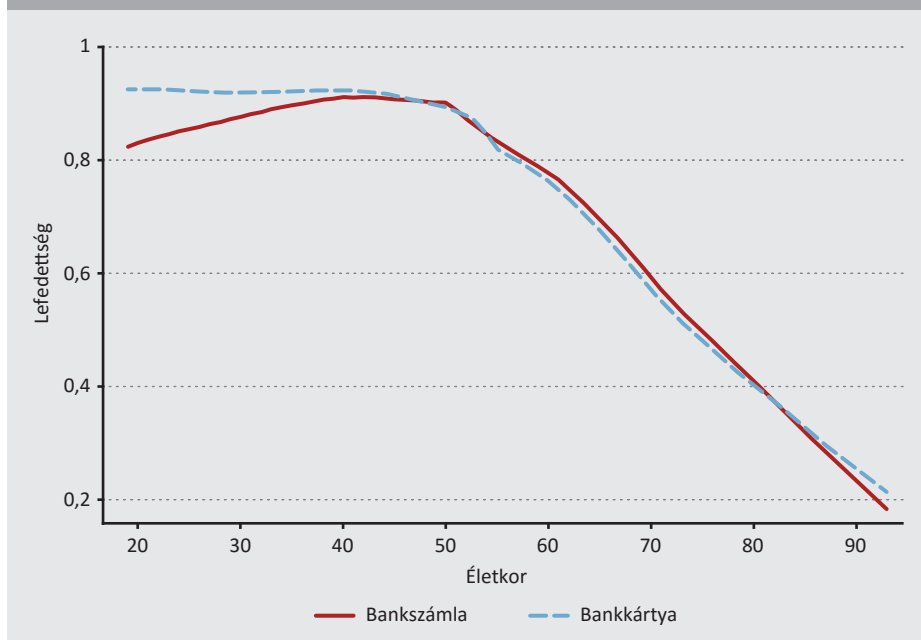
¹² Ezek a számok magasabbak, mint amelyeket Ilyés – Varga (2015) említ (75,7 százalék rendelkezik bankszámlával és 71,7 százalék bankkártyával), azonban azok az adatok 2014-ből származnak. Megjegyezzük, hogy a bankszámla-, illetve a bankkártya-tulajdonlásra vonatkozó kérdésre a megkérdezettek közül 22-en, illetve 24-en nem kívántak vagy nem tudtak válaszolni.

Látható, hogy a Világbank felmérésével ellentétben mi nem látunk nemi különbséget. Kicsit magasabb a nők aránya azok között, akik nem veszik igénybe az alapvető pénzügyi szolgáltatásokat, azokhoz képest, akik igénybe veszik, a különbség azonban nem szignifikáns.

Az életkort tekintve azt látjuk, hogy a bankszámlával / bankkártyával rendelkező egyének tipikusan fiatalabbak, mint azok, akiknek nincs bankszámlájuk / bankkártyájuk, és a különbség szignifikáns. A kort tekintve két hatás játszik szerepet. Egyrészt ahogy a korról nő az ember jövedelme, egyre valószínűbb, hogy használni fogja az alapvető pénzügyi szolgáltatásokat. Ez alapján az 1. táblázatban látottakkal szemben azt várnánk, hogy a bankszámlával / bankkártyával rendelkező egyének tipikusan idősebbek. Másrészt előfordulhat, hogy az idősebb, főleg vidéki népesség jelentős része ezen szolgáltatások igénybevétele nélkül nőtt fel, és később sem vette őket igénybe. Úgy tűnik, hogy a második hatás dominál, és az idősebb korosztály kevésbé veszi igénybe az alapvető pénzügyi szolgáltatásokat, mint a fiatalok. Ezt támasztja alá az 1. ábra, ami azt mutatja, hogy az ötvenes évei közepén járó generációnál idősebbek körében a bankszámla- és bankkártya-használat erőteljesen csökken a korrallal. A bankszámlahasználatot tekintve az is látszik, hogy a fiataloknál a korról nő az igénybevétel valószínűsége. Ezen eredmények nagyon hasonlóak Ilyés és Varga (2015) eredményeihez. Hozzájuk hasonlóan azt is látjuk, hogy az idősebb korosztályokban tipikusan magasabb a bankszámla-lefedettség a bankkártya-lefedettségénél.

1. ábra

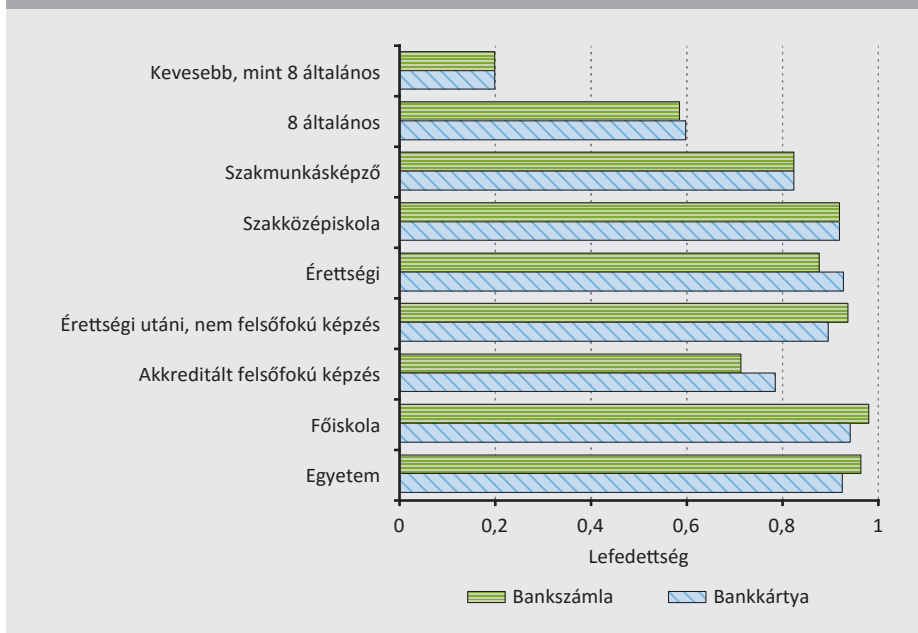
A bankszámla- / bankkártya-tulajdonlás aránya az életkor függvényében

A 2. ábra azt mutatja be, hogy a végzettség alakulásával hogyan változik a bankszámla- és a bankkártya-tulajdonlás aránya. Ilyés és Varga (2015) tanulmányához hasonlóan a várt összefüggéseket látjuk: a végzettséggel együtt nő a bankszámla- és bankkártya-tulajdonlás aránya, bár a növekedés mértéke egyre kisebb. Míg a legfeljebb 8 általánossal rendelkező lakosság körében (a 2. ábrában az első két sort összevonva kapjuk a válaszadók ezen csoportját) a bankszámla-birtoklás aránya 56,29 százalék, a bankkártya-tulajdonlásé pedig 57,49 százalék, addig a szakmunkásképzői végzettség ezeket a számokat 82,45 százalékra emeli mindkét pénzügyi eszköz esetén. Az érettséggel rendelkezőknél (a 2. ábrában a negyedik és ötödik sor összevonásával kapjuk a válaszadók ezen csoportját) a bankszámla-tulajdonlás 90,16 százalék, míg a bankkártya-birtoklás 92,36 százalék. Mivel ezek már magas számok, így a felsőfokú végzettség (a 2. ábra utolsó két sora) már csak keveset tud ezeken a számokon javítani (97,73 százaléknak van bankszámlája, 93,89 százaléknak pedig bankkártyája).¹³

2. ábra

A bankszámla- / bankkártya-tulajdonlás aránya az iskolázottság függvényében

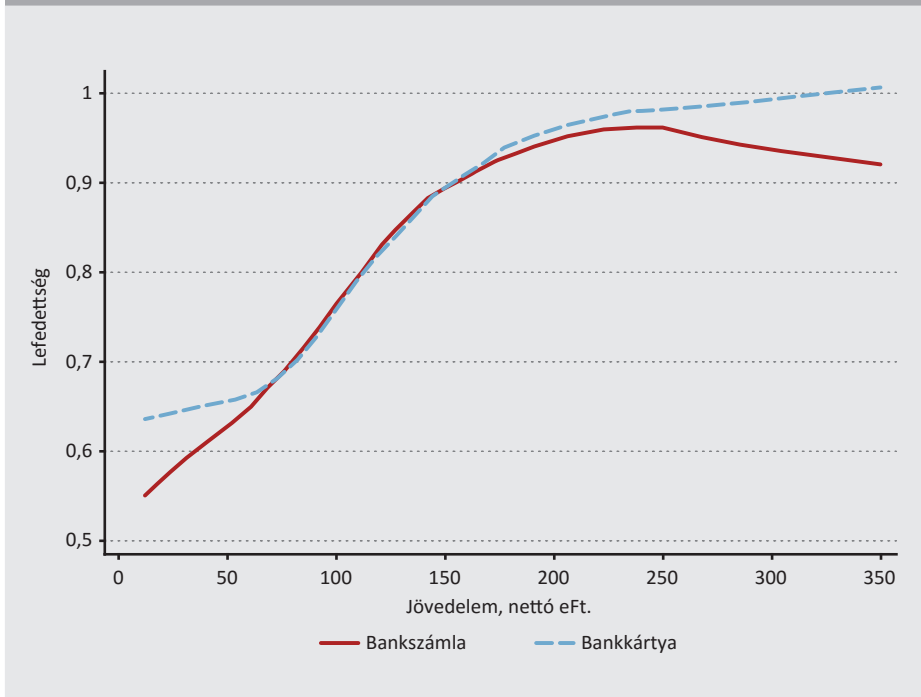

¹³ Az akkreditált felsőfokú képzés kategória 15 megfigyelést tartalmaz. A megfigyelések alacsony száma magyarázhatja, hogy az eredmények kissé kilógnak a sorból.

A végzettség nagymértékben meghatározza a jövedelmet is, így nem meglepő, hogy az 1. táblázatban azt látjuk, hogy a bankszámlával / bankkártyával rendelkező egyének szignifikánsan, körülbelül 35 ezer Ft-tal magasabb jövedelemmel rendelkeznek. A 3. ábra kiegészíti ezt a megállapítást azzal, hogy a bankszámlát tekintve a jövedelemmel együtt nő a bankszámla-tulajdonlás körülbelül 200 ezer Ft-ig, azonban ezen a jövedelmen túl nem tapasztalunk változást, illetve a nagy jövedelmek esetén még enyhe visszaesés is látható az adatokban. A bankkártya esetén a jövedelemmel a bankkártya-tulajdonlás folyamatosan nő, bár a növekedés üteme egyre csökken, ahogy közelítünk a teljes lefedettséghez.

3. ábra

A bankszámla- / bankkártya-tulajdonlás aránya a jövedelem függvényében

A világbanki elemzéshez és Ilyés és Varga (2015) tanulmányához hasonlóan az 1. táblázat adatai azt mutatják, hogy az alapvető pénzügyi szolgáltatások igénybevétele összefüggésben van a munkaerőpiaci helyzettel: a bankszámla- és bankkártya-tulajdonosok között szignifikánsan nagyobb arányban találunk olyanokat, akiknek van munkájuk.¹⁴ Elsőre furcsának tűnik és egyben ellentétes a világbanki elemzés alap-

¹⁴ Emögött az is lehet, hogy a szegényebb családok között sok eladósodott, és nekik nem éri meg legális munkát vállalni, ugyanis akkor a jövedelmük egyharmadát rögtön elvonnák törlesztésre. Lásd, például <https://www.portfolio.hu/finanszirozas/hitel/bedolt-hitelek-van-remeny-a-szegenyeknek-itt-a-megoldas.305659.html>

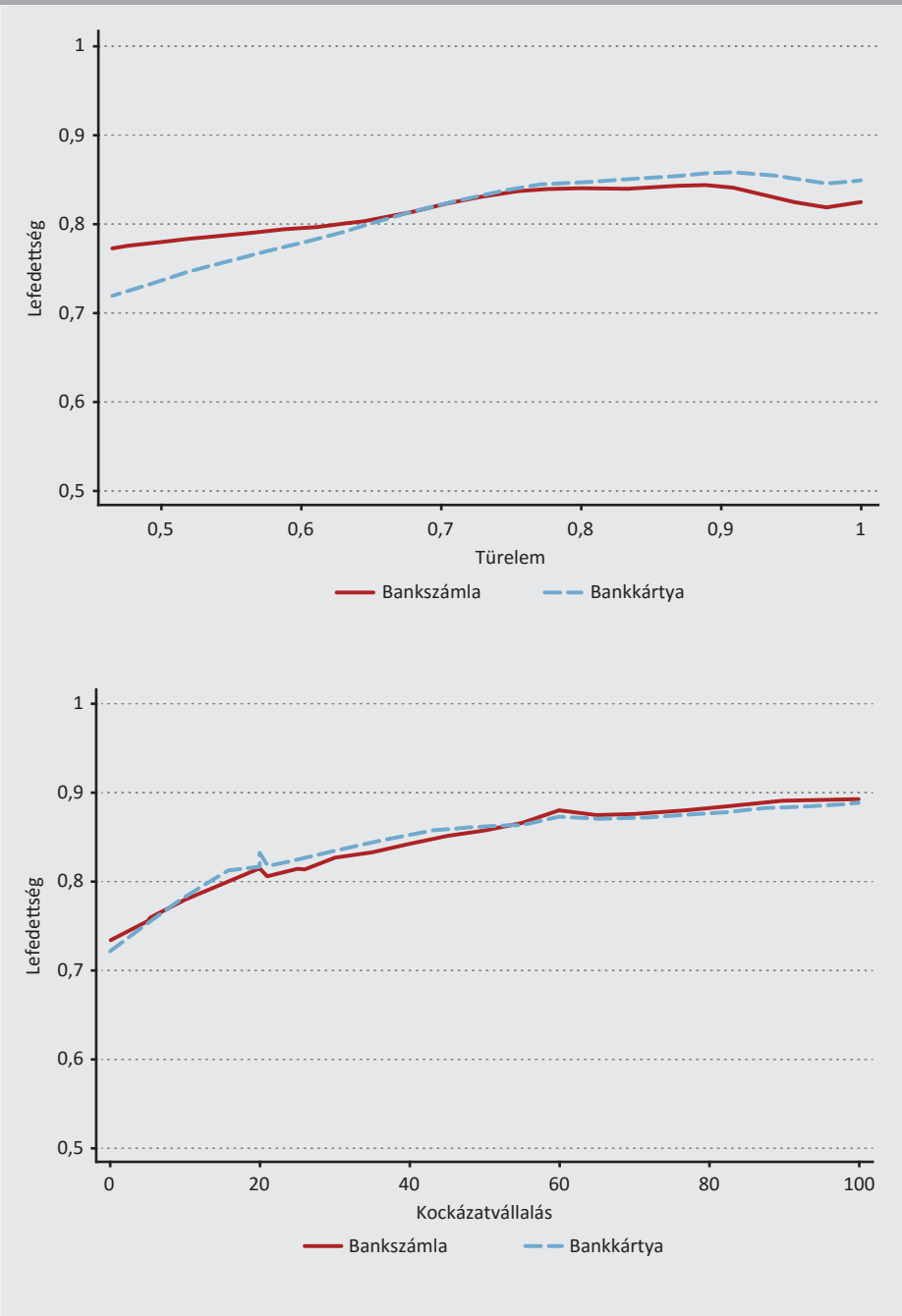
ján megfogalmazott hipotézisünkkel, hogy az alapvető pénzügyi szolgáltatásokat igénybe nem vevők között magasabb az aránya a közszférában dolgozóknak, és ez a különbség a bankkártya esetén számottevő. Úgy tűnik, hogy a közszférában foglalkoztatottak nagyon heterogének abban az értelemben, hogy az állami foglalkoztatású szellemi munkakörökben dolgozókat (akik valószínűleg szinte kivétel nélkül bankszámlára kapják a fizetésüket) és az önkormányzati foglalkoztatású fizikai dolgozókat és közmunkásokat (akiknél a készpénzben történő fizetés lehet a megszokott) egy kalap alá veszi.

Az 1. táblázat alapján a preferenciákat tekintve a türelem nem függ össze a bankszámla-tulajdonlással, azonban a bankkártyával rendelkező egyének szignifikánsan türelmesebbnek tűnnek, mint azok, akiknek nincs bankkártyájuk, bár a számszerű különbség nem számottevő. A kockázatvállalást tekintve pedig mind a bankszámlát, mind a bankkártyát illetően szignifikánsan kockázatvállalóbbak azok, akik ezen alapvető pénzügyi szolgáltatásokat igénybe veszik. Ezen megállapításokat tükrözi a 4. ábra is.

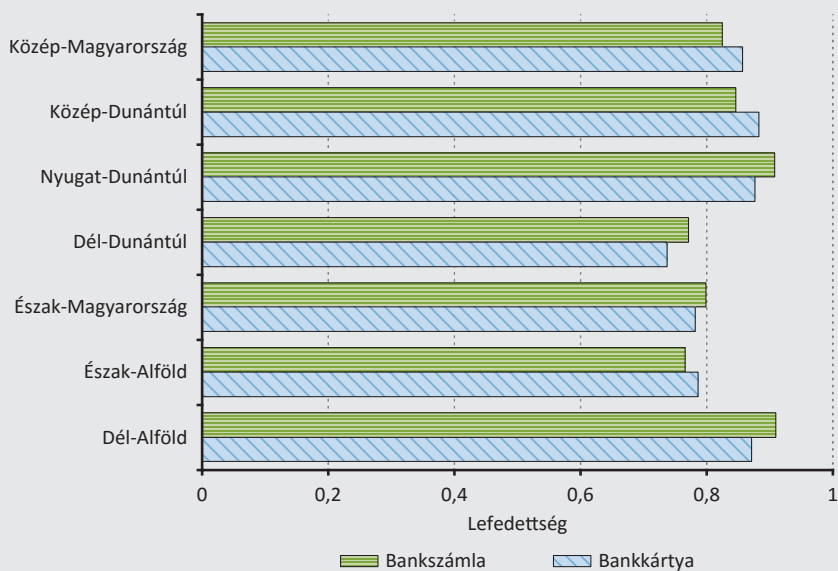
Az 5. ábra a regionális különbségeket jeleníti meg. Látható, hogy vannak ilyen regionális különbségek, legkevésbé Dél-Dunántúlon veszik igénybe az alapvető pénzügyi szolgáltatásokat (77,08 százalék a bankszámla-tulajdonlás, 73,68 százalék a bankkártya-birtoklás aránya), míg Nyugat-Dunántúl és Dél-Alföld jár az élen 90 százalékot meghaladó bankszámla- és 87 százalékot elérő bankkártya-tulajdonlást tekintve. A különbségek országos szinten szignifikánsak, de a bankkártya esetében csak 5 százalékos szignifikancia-szinten.

A 6. ábra azt mutatja, hogy a településtípus is összefügg az alapvető pénzügyi szolgáltatások igénybevételével. A megyeszékhelytől a község felé haladva egyre csökken mind a bankszámla- (88,13 százalékról 79,59 százalékra), mind a bankkártya-tulajdonlás aránya (90,63 százalékról 78,91 százalékra). A magyarázat lehet hasonló a világbanki jelentésben, illetve az *Ilyés és Varga (2015)* tanulmányban leírtakhoz, miszerint ezen szolgáltatások a kisebb településeken nem elérhetők. De az is lehetséges, hogy ezeken a településeken a lakosság végzettsége és jövedelme kisebb, és a fentiek alapján láttuk, hogy ez is állhat a pénzügyi szolgáltatások alacsonyabb mértékű igénybevétele mögött. Érdekes módon – és szemben *Ilyés és Varga (2015)* tanulmányával – az adataink alapján Budapesten a legalacsonyabb a bankszámla-tulajdonlás aránya, és bankkártya-tulajdonlásban sem éri el Budapest a városok szintjét. Csakúgy, mint a régiók esetében, a településtípusok is szignifikánsan magyarázzák a bankszámla- és a bankkártya-tulajdonlás szórását, de a bankkártya esetében csak 5 százalékos szignifikanciaszinten.

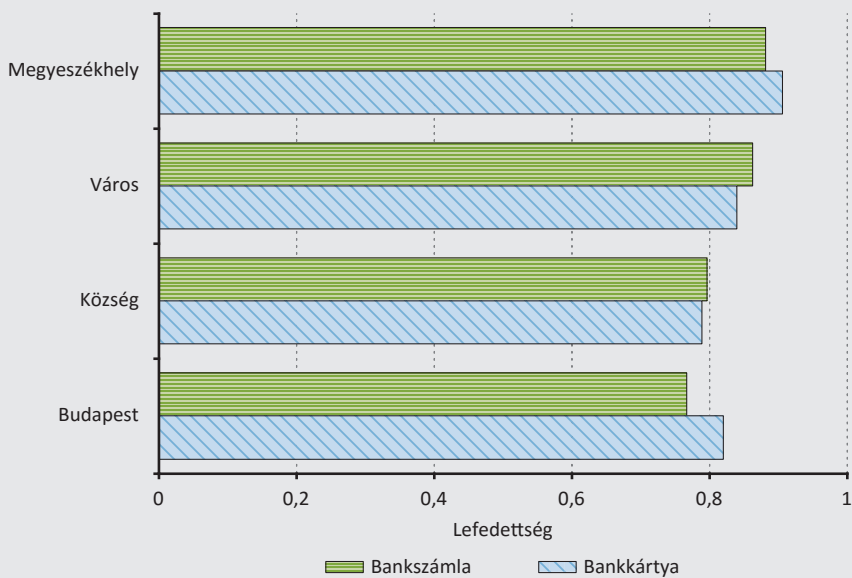
4. ábra
A bankszámla- / bankkártya-tulajdonlás aránya a türelem és a kockázatvállalás függvényében

5. ábra
Regionális különbségek az alapvető pénzügyi szolgáltatások igénybevételében

6. ábra
A bankszámla- / bankkártya-tulajdonlás aránya a különböző településtípusokon

3.2. Regressziós elemzés

Ebben a részben regressziók segítségével próbáljuk jobban megérteni azt, hogy kinek nincsen bankszámlája / bankkártyája Magyarországon. Ezen elemzés előnye, hogy egyszerre tudjuk figyelembe venni a különböző hatásokat, és így ki lehet szűrni azt, ha egy változó a leíró statisztikában esetleg csak azért bizonyul szignifikánsnak, mert korrelál egy másik változóval.

A legkisebb négyzetek (OLS) módszerével azt szeretnénk megérteni, hogy mi befolyásolja, hogy a válaszadónak van-e bankszámlája, illetve bankkártyája. Azaz a függő változó egy kétértékű változó, melynek értéke 1, ha a válaszadó rendelkezik az adott pénzügyi termékkel, és 0 egyébként.¹⁵

A 2. táblázatban szereplő magyarázó változóink megegyeznek a korábban látottakkal. A demográfiai változók közül a *nő* dummy változó értéke 1, ha a válaszadó nő és 0 egyébként. Az életkor esetében a négyzetes tagot is figyelembe vettük, ugyanis az 1. ábrán látható fordított parabola nemlineáris hatások jelenlétére utal. Vizsgáljuk az iskolázottság (itt az iskolában töltött évekkkel mérjük a végzettséget) és a jövedelem hatását, tovább azt, hogy az a tény, hogy a válaszadó dolgozik, befolyásolja-e a vizsgált pénzügyi termékek tulajdonlását. Azt is megnéztük, hogy annak van-e hatása, ha a válaszadó a közszférában dolgozik. A türelem és a kockázatvállalási preferenciák hatásait is figyelembe vettük. Végül régiós és településtípus dummyk segítségével ezen változók hatását is vizsgáltuk.

A magyarázó változók együtthatóját átalakítottuk, hogy százalékos formában lehessen értelmezni őket. Vagyis amennyiben egy magyarázó változó értéke egy egységgel megnőne, akkor az együttható azt mutatja, hogy hány százalékponttal nagyobb eséllyel rendelkezne a válaszadó az adott pénzügyi termékkel, miközben a többi változó értéke változatlan.

¹⁵ Kétértékű független változó esetén felmerülhet egyéb, nemlineáris regressziók alkalmazása is. Amennyiben logit vagy probit regressziókat használunk a lineáris helyett, akkor a lenti specifikációk mellett a leírtakhoz nagyon hasonló kvalitatív eredményeket kapunk.

2. táblázat		
Regressziós elemzés		
	(1)	(2)
	Függő változó: A válaszadónak van-e	
Változók	bankszámlája?	bankkártyája?
Nő, dummy	1,706 (2,571)	2,106 (2,567)
Életkor	1,699*** (0,515)	1,237*** (0,466)
Életkor-négyzet	-0,0199*** (0,00550)	-0,0173*** (0,00510)
Iskolázottság (év)	3,370*** (0,611)	1,995*** (0,686)
Jövedelem (eFt)	0,0522* (0,0275)	0,0877*** (0,0273)
Van munkája, dummy	14,52*** (3,861)	11,69*** (3,697)
Közsféra, dummy	-2,112 (2,798)	-1,668 (2,931)
Türelem	4,437 (8,621)	19,89** (9,924)
Kockázatvállalás	0,0176 (0,0366)	-0,0304 (0,0393)
Közép-Dunántúl, dummy	-2,952 (4,596)	-4,303 (4,581)
Nyugat-Dunántúl, dummy	0,118 (5,040)	-7,283 (5,419)
Dél-Dunántúl, dummy	-10,43* (5,568)	-15,35** (6,206)
Észak-Magyarország, dummy	-5,685 (4,788)	-9,217* (4,909)
Észak-Alföld, dummy	-9,557* (4,894)	-11,82** (5,230)
Dél-Alföld, dummy	-0,250 (4,634)	-5,431 (4,890)
Megyeszékhely, dummy	19,33*** (5,850)	17,46*** (5,842)
Város, dummy	19,12*** (4,954)	13,73*** (4,788)
Község, dummy	16,85*** (5,314)	11,60** (5,119)
Konstans	-19,89 (15,44)	5,107 (13,98)
Megfigyelések száma	862	862
R-négyzet	0,258	0,249

Megjegyzés: A zárójelben robusztus standard hibák. *** $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; * $p < 0,1$.

A 2. táblázatban látható, hogy a leíró statisztikákban látottakhoz hasonlóan a nem és a közsférában történő munkavállalás nem hat a vizsgált pénzügyi termékek igénybevételére. A preferenciákat tekintve a türelemnél ugyanazt látjuk, mint a deskriptív statisztikáknál, azaz a bankszámla esetében nincs hatása, azonban a bankkártya-tulajdonlást tekintve a türelmesebbek nagyobb valószínűséggel birtokolnak bankkártyát.¹⁶ A kockázatvállalás hatása eltűnik a regressziós elemzés során, azaz a többi változó felveszi a kockázatvállalás hatását. Érdekes módon, de egyben Ilyés és Varga (2015) tanulmányához hasonlóan, bár a többi egyéni változó összefügghet egymással (például magasabb végzettség magasabb jövedelemmel jár általában), mégis szignifikáns marad a hatásuk, azaz önmagukban fontos meghatározói a bankszámla- és bankkártya-tulajdonlásnak, és nemcsak más változókkal való együttmozgásuk okán. Konkrétan a regresszióból az látszik, hogy a korral nő a vizsgált pénzügyi termékek tulajdonlásának valószínűsége, de a növekedés üteme egyre csökken, sőt az idős embereknél az alapvető pénzügyi termékek használata is csökken, ahogy az életkor négyzetének negatív előjele mutatja. Plusz egy év iskolában töltött év 3,4 / 2 százalékponttal növeli a bankszámla- / bankkártya-tulajdonlás valószínűségét, *ceteris paribus*. Ez nagyon jelentős hatás, Ilyés és Varga (2015) tanulmányához hasonlóan. A jövedelemnek is szignifikáns pozitív hatása van, 100 000 Ft-tal magasabb jövedelem 5,2 / 8,8 százalékponttal növeli meg a bankszámla / bankkártya használatát, azaz itt a hatás a bankkártya-tulajdonlásra erősebb. Nagyon erős hatása van annak, ha valaki dolgozik, ugyanis ez több mint 10 százalékponttal emeli a vizsgált pénzügyi termékek használatát, minden egyéb változó változatlansága esetén. A regionális változók azt mutatják, hogy Közép-Magyarországhoz képest Dél-Dunántúlon és Észak-Alföldön veszik kevésbé igénybe az alapvető pénzügyi szolgáltatásokat. A településtípus dummyk pedig azt mutatják, hogy Budapesthez képest nagyobb mértékben használják a vizsgált pénzügyi termékeket más településtípusokon.

A regresszióban a megfigyelések száma azért kisebb ezernél, mert ha az adott válaszadónál a fenti változók közül bármelyik hiányzik, akkor nem vettük figyelembe a regressziós elemzésnél. A fenti regressziók a vizsgált pénzügyi termékek tulajdonlásában található varianciának az egynegyedét képesek megmagyarázni.

4. Következtetések

Ezen tanulmány célja azon egyének jellemzése volt, akik nem veszik igénybe az alapvető pénzügyi szolgáltatásokat. Ők lehetnek a pénzügyi beilleszkedést elősegítő programok legfőbb célcsoportja. Azt látjuk, hogy nincsenek nemi különbségek, azaz a mintánk alapján a nők nem használják kevésbé a bankszámlát vagy a bankkártyát, mint a férfiak. Az, hogy valaki a köz- vagy a magánszférában dolgozik, szintén nem

¹⁶ Nem egyértelmű, hogy a türelem hatása miért tér el e két alapvető pénzügyi eszköz esetében. További kutatás szükséges annak kiderítéséhez, hogy ez csak a mi mintánk sajátossága, vagy más magyarázat áll a háttérben.

segít megérteni azt, hogy ki nem veszi igénybe az alapvető pénzügyi termékeket. Az életkorral eleinte nő, majd csökken a bankszámla- és bankkártya-tulajdonlás. A végzettség, a jövedelem és a munkaviszony mind szignifikánsan növelik az alapvető pénzügyi szolgáltatások igénybevételét. Ezen hatások önmagukban nem meglepőek, a józan ész alapján is ezt várnánk. A regressziós elemzés azonban azt is megmutatta, hogy az említett hatások nemcsak külön-külön állnak fenn, hanem a többi hatás jelenlétében is. A preferenciákat tekintve a hatások összetettebbek. Önmagukban vizsgálva őket, a kockázatvállalás fontosnak tűnik, a kockázattűrőbb emberek inkább használják az alapvető pénzügyi termékeket, azonban ez a hatás eltűnik a regressziós elemzésben, azaz a többi magyarázó változó felveszi a kockázatvállalás hatását. A türelem a bankkártya-tulajdonlás kapcsán tűnik jelentősnek, a türelmesebbek inkább birtokolnak bankkártyát, nincs azonban hatása a bankszámla-tulajdonlásra. A tanulmány egyik tanulsága az, hogy a korábban használt változók mellé bevont új változók (közsférában dolgozni, türelem és kockázatvállalás) nem segítik érdemben annak a megértését, hogy ki nem veszi igénybe az alapvető pénzügyi szolgáltatásokat.

Az egyéni jellemzőkön túl azt is látjuk, hogy a regionális hatások is szignifikánsak, Közép-Magyarországhoz képest három régióban is szignifikánsan kisebb a bankkártya-tulajdonlás, még az összes többi változó figyelembevételét után is. A településtípus szerinti különbségek is jelentősek, kisebb településeken kevésbé veszik igénybe az alapvető pénzügyi szolgáltatásokat, valószínűsíthetően sok esetben azért, mert azok helyben nem elérhetőek.

Az eredményekkel kapcsolatban érdemes az elemzés korlátairól is szót ejteni. Az adatok a megkérdezettek válaszain alapulnak, és ezek a válaszok nem biztos, hogy teljes mértékben tükrözik a valóságot. Ennek oka lehet az, hogy a válaszadó nem tudja a pontos választ, de ahelyett, hogy ezt elismerné, mond valamit a kérdésre, vagy egyszerűen csak rosszul tudja a választ. Ez az adatminőségi probléma ilyen lekérdezéseknél elkerülhetetlen, nincs mód a válaszok valódiságának szisztematikus ellenőrzésére. Az eredményeink két esetben utalnak ilyen mérési hibából eredő esetleges problémára. Egyrészt a prepaid bankkártyák alacsony számát figyelembe véve furcsa az, hogy sok esetben azt látjuk, hogy a bankkártya-tulajdonlás (esetenként jelentősen) meghaladja a bankszámla-tulajdonlást. Másrészt az a tény, hogy Budapesten a legalacsonyabb a bankkártya-lefedettség, szintén az adatminőséggel kapcsolatos problémákra utal.¹⁷ Mindezen korlátokat figyelembe véve reméljük, hogy tanulmányunk segít abban, hogy pontosabb képet nyerjünk azokról a tényezőkről, amelyek hátráltatják a pénzügyi beilleszkedést, hogy aztán könnyebb legyen annak elérése.

¹⁷ Köszönjük az egyik névtelen bírálónknak, hogy felhívta a figyelmünket erre a problémára.

Felhasznált irodalom

- Augsburg, B. – De Haas, R. – Harmgart, H. – Meghir, C. (2015): *The impacts of microcredit: Evidence from Bosnia and Herzegovina*. American Economic Journal: Applied Economics, 7(1): 183–203. <https://doi.org/10.1257/app.20130272>
- Banerjee, A. – Duflo, E. – Glennerster, R. – Kinnan, C. (2015a): *The miracle of microfinance? Evidence from a randomized evaluation*. American Economic Journal: Applied Economics, 7(1): 22–53. <https://doi.org/10.1257/app.20130533>
- Banerjee, A. – Karlan, D. – Zinman, J. (2015b): *Six randomized evaluations of microcredit: Introduction and further steps*. American Economic Journal: Applied Economics, 7(1): 1–21. <https://doi.org/10.1257/app.20140287>
- Beck, T. – Demirgüç-Kunt, A. – Levine, R. (2007): *Finance, inequality and the poor*. Journal of Economic Growth, 12(1): 27–49. <https://doi.org/10.1007/s10887-007-9010-6>
- Bergman, M. – Guiborg, G. – Segendorf, B. (2007): *The Costs of Paying – Private and Social Costs of Cash and Card Payments*. Riksbank Research Paper Series 212. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1022266>
- Bradford, D. – Courtemanche, C. – Heutel, G. – McAlvanah, P. – Ruhm, C. (2017): *Time preferences and consumer behavior*. Journal of Risk and Uncertainty, 55(2–3): 119–145. <https://doi.org/10.1007/s11166-018-9272-8>
- Brune, L. – Giné, X. – Goldberg, J. – Yang, D. (2016): *Facilitating savings for agriculture: Field experimental evidence from Malawi*. Economic Development and Cultural Change, 64(2): 187–220. <https://doi.org/10.1086/684014>
- Cai, J. (2016): *The impact of insurance provision on household production and financial decisions*. American Economic Journal: Economic Policy, 8(2): 44–88. <https://doi.org/10.1257/pol.20130371>
- Chabris, C.F. – Laibson, D. – Morris, C.L. – Schuldt, J.P. – Taubinsky, D. (2008): *Individual laboratory-measured discount rates predict field behavior*. Journal of Risk and Uncertainty, 37(2–3): 237–269. <https://doi.org/10.1007/s11166-008-9053-x>
- Charness, G. – Gneezy, U. (2012): *Strong evidence for gender differences in risk taking*. Journal of Economic Behavior & Organization, 83(1): 50–58. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2011.06.007>
- Cole, S. – Giné, X. – Vickery, J. (2017): *How does risk management influence production decisions? Evidence from a field experiment*. The Review of Financial Studies, 30(6): 1935–1970. <https://doi.org/10.1093/rfs/hhw080>

- Crosetto, P. – Filippin, A. (2016): *A theoretical and experimental appraisal of four risk elicitation methods*. *Experimental Economics*, 19(3): 613–641. <https://doi.org/10.1007/s10683-015-9457-9>
- Demirguc-Kunt, A. – Klapper, L. – Singer, D. (2017): *Financial inclusion and inclusive growth: A review of recent empirical evidence*. The World Bank. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-8040>
- Demirguc-Kunt, A. – Klapper, L. – Singer, D. – Ansar, S. – Hess, J. (2018): *The Global Findex Database 2017: Measuring financial inclusion and the fintech revolution*. The World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1259-0>
- Dupas, P. – Robinson, J. (2013): *Savings constraints and microenterprise development: Evidence from a field experiment in Kenya*. *American Economic Journal: Applied Economics*, 5(1): 163–192. <https://doi.org/10.1257/app.5.1.163>
- Dupas, P. – Karlan, D. – Robinson, J. – Ubfal, D. (2018): *Banking the Unbanked? Evidence from three countries*. *American Economic Journal: Applied Economics*, 10(2): 257–297. <https://doi.org/10.1257/app.20160597>
- Falk, A. – Becker, A. – Dohmen, T. – Enke, B. – Huffman, D. – Sunde, U. (2018): *Global evidence on economic preferences*. *The Quarterly Journal of Economics*, 133(4): 1645–1692. <https://doi.org/10.1093/qje/qjy013>
- Golsteyn, B.H. – Grönqvist, H. – Lindahl, L. (2014): *Adolescent time preferences predict lifetime outcomes*. *The Economic Journal*, 124: 739–761. <https://doi.org/10.1111/eoj.12095>
- Gneezy, U. – Potters, J. (1997): *An experiment on risk taking and evaluation periods*. *The Quarterly Journal of Economics*, 112(2): 631–645. <https://doi.org/10.1162/003355397555217>
- Gresvik, O. – Haare, H. (2009): *Costs in the payment system*. *Economic Bulletin*, 80(1): 16–27. Norges Bank.
- Horn, D. – Kiss, H.J. (2019): *Time preferences and their life outcome correlates: Evidence from a representative survey*. Budapest Working Papers on the Labour Market 1901, Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3346024>
- Ilyés Tamás – Varga Lóránt (2015): *Mutasd, mivel fizetsz, megmondom, ki vagy – A pénzforgalmi szokásokat befolyásoló szociodemográfiai tényezők*. *Hitelintézeti Szemle*, 14(2): 26–61. <https://www.mnb.hu/letoltes/2-ilyes-varga.pdf>

- Jayarathne, J. – Strahan, P.E. (1996): *The finance-growth nexus: Evidence from bank branch deregulation*. The Quarterly Journal of Economics, 111(3): 639–670. <https://doi.org/10.2307/2946668>
- Kaboski, J. P. – Townsend, R.M. (2012): *The impact of credit on village economies*. American Economic Journal: Applied Economics, 4(2): 98–133. <https://doi.org/10.1257/app.4.2.98>
- Karlan, D. – Morduch, J. (2010): *Access to Finance*. In: Rodrick, D. – Rosenzweig, M.R. (szerk.): Handbook of Development Economics, Vol. 5, pp. 4703–4784. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-52944-2.00009-4>
- Karlan, D. – Osei, R. – Osei-Akoto, I. – Udry, C. (2014): *Agricultural decisions after relaxing credit and risk constraints*. The Quarterly Journal of Economics, 129(2): 597–652. <https://doi.org/10.1093/qje/qju002>
- Levine, R. (2005): *Finance and growth: theory and evidence*. In: Aghion, P. – Durlauf, S. N. (szerk.): Handbook of Economic Growth, Vol. 1, pp. 865–934. [https://doi.org/10.1016/S1574-0684\(05\)01012-9](https://doi.org/10.1016/S1574-0684(05)01012-9)
- OECD (2015): *National Strategies for Financial Education: OECD/INFE Policy Handbook*.
- Pitt, M.M. – Khandker, S.R. (1998): *The impact of group-based credit programs on poor households in Bangladesh: Does the gender of participants matter?* Journal of Political Economy, 106(5): 958–996. <https://doi.org/10.1086/250037>
- Sutter, M. – Kocher, M. G. – Glätzle-Rützler, D. – Trautmann, S. T. (2013). *Impatience and uncertainty: Experimental decisions predict adolescents' field behavior*. American Economic Review, 103(1): 510–531. <https://doi.org/10.1257/aer.103.1.510>
- Tarozzi, A. – Desai, J. – Johnson, K. (2015): *The impacts of microcredit: Evidence from Ethiopia*. American Economic Journal: Applied Economics, 7(1): 54–89. <https://doi.org/10.1257/app.20130475>
- Turján Anikó – Divéki Éva – Keszy-Harmath Zoltánné – Kóczán Gergely – Takács Kristóf (2011): *Semmi sincs ingyen. A főbb magyar fizetési módok társadalmi költségének felmérése*. MNB-tanulmányok 93.